

MARTA JASKULSKA

REWITALIZACJA

W POSZUKIWANIU UTOPII CZY MIASTA IDEALNEGO?

MARTA JASKULSKA

Doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Kultury i Komunikowania na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Obszar jej zainteresowań obejmuje: społeczeństwo obywatelskie, partycypację publiczną, miasto, architekturę, rewitalizację i planowanie przestrzenne, sztukę w przestrzeni publicznej. W 2019 wydała monografię pokonferencyjne: *Partycypacja publiczna w procedurze planistycznej. Prawo a praktyka społeczna na przykładzie Bydgoszczy i Gdańska oraz Dzieci i młodzież a partycypacja publiczna. Uwarunkowania prawne, mechanizmy i narzędzia udziału dzieci i młodzieży w stanowieniu i realizacji polityk publicznych*.

WPROWADZENIE

W historii myśli społecznej pojawiały się (i pojawiają) różne projekty naprawy świata. Część z nich można nazwać utopią, część reformą. Gdzie w tym polu pojęciowym umieścić można rewitalizację miast?

Utopia narodziła się jako forma niezgody na rzeczywistość. Dzieło Tomasza Morusa *Utopia* zostało napisane i wydane w okresie panowania Henryka VIII, kiedy Anglia była areną konfliktów międzypaństwowych i społecznych. Tej niespokojnej epoce Tomasz Morus przeciwstawił wizję państwa-wyspy, gdzie panowały spokój, porządek i szczęście, miejsca wolnego od wyzysku i nietolerancji, odgradzonego od zła tego świata. Utopia nie tylko pozostała nazwą wyspy, ale stała się także określeniem sposobu myślenia o organizacji dobrego społeczeństwa, miasta czy państwa, społeczeństwa lepszego, ładu moralnego i społecznego, bez odniesienia do możliwości jego realizacji¹. Samo określenie „utopia” pozostaje wieloznaczne. Nawiązując do greckiego źródłosłowu, może być tłumaczone jako *eutopia*, czyli dobre miejsce, lub *outopia*, czyli miejsce, którego nie ma². Jerzy Szacki, za Chadem Walshem, wskazywał na dziewięć podstawowych założeń utopii:

- człowiek jest dobry;
- jest istotą rozumną;

¹ J. Szacki, *Spotkania z utopią*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2000, s. 24–25.

² Tamże, s. 11–12.

- jest istotą plastyczną;
- pomyślność jednostki i społeczeństwa są tożsame;
- przyszłość jest przewidywalna;
- celem społeczeństwa powinno być zapewnienie szczęścia;
- szczęście nie powoduje znużenia ani zniechęcenia;
- istnieją władcy sprawiedliwi/sprawiedliwe rządy jest umiejętnością, której można się nauczyć;
- utopia pozwala w pełni realizować ludzką wolność³.

Część klasycznych utopii opisuje miasto, często określane mianem państwa, które ze względu na rozmiar i liczbę ludności, a także wymiar wspólnotowy, bliższe jest jednak ustrojowi miejskiemu.

Propozycje zmian w mieście zawarte są także w programach miast idealnych. W odróżnieniu od utopii, których celem było wyznaczenie nowego ładu społecznego, twórcy miast idealnych koncentrują się na strukturze przestrzennej. Możliwe jest dążenie zarówno do realizacji utopii, jak i miasta idealnego. W odpowiednich warunkach i dysponując odpowiednimi środkami, można urzeczywistnić utopie, tak jak miasto idealne. Miasto idealne jest całością urbanistyczną i estetyczną, nie wspólnotą. Nie wyklucza to jednak oddziaływania przestrzeni na strukturę i organizację społeczną, choć nie stanowi ono nadrzędnego celu.

Rewitalizacja jako proces ożywienia społecznego i odnowy przestrzennej jest też pewną formą niezgody na stan istniejący oraz swego rodzaju programem naprawczym. Rodzą się więc pytania: czy rewitalizacja jest utopią? Czy może pozostaje jedynie programem miasta idealnego? Czy kształtuje ducha (utopia), czy ogranicza się jedynie do ciała (miasto idealne)? W artykule poszukuje się odpowiedzi na to pytanie poprzez analizę programów rewitalizacyjnych w pięciu polskich miastach⁴.

REWITALIZACJA W POLSCE

Po latach gwałtownej suburbanizacji następuje powrót do miast – renesans śródmieść, zainteresowanie przestrzeniami publicznymi, wzrost aktywności ruchów miejskich. Przemianom towarzyszy rewitalizacja – odnowa miejskich przestrzeni wraz z działaniami na rzecz ożywienia lokalnych wspólnot i przedsiębiorczości. Rewitalizacja opisywana bywa często jako lekarstwo na negatywne zmiany przestrzeni miejskiej i sposób (od)budowania lokalnych społeczności. Zarówno władzom samorządowym, jak i mieszkańcom towarzyszy przekonanie o znaczeniu rewitalizacji w poprawie jakości życia. Rewitalizacja staje się więc metodą przekraczania *status quo*.

Odbicie tej idei znaleźć można w polskim prawodawstwie. Do 2015 roku działania rewitalizacyjne podejmowane przez miasta i gminy w Polsce realizowane były najczęściej w oparciu o art. 18 ust. 2 pkt 6 albo 6a Ustawy z dnia 8 marca

³ Tamże, s. 48–49.

⁴ Artykuł jest przyczynkiem do badań nad praktykami rewitalizacyjnymi w polskich miastach. Autorka przygotowuje analizę programów i działań rewitalizacyjnych w miastach wojewódzkich w Polsce. Zakres badań obejmuje gminne/lokalne/miejskie programy rewitalizacji, stan realizacji projektów, raporty dotyczące stanu realizacji i monitorowania programów rewitalizacji.

1990 r. o samorządzie gminnym⁵, dający możliwość uchwalania przez gminę programów gospodarczych lub programów rozwoju w trybie określonym w przepisach o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Powstawały lokalne programy rewitalizacji (LPR), z dominującą perspektywą architektoniczną i urbanistyczną. W LPR generalnie nie przywiązywano dużej wagi do miejsca, tożsamości, historii, lokalności, społeczności lokalnej itp. Rewitalizacja była *de facto* modernizacją, remontem, renowacją, odbudową. Rewitalizowano więc budynki, drogi, parki, trasy kolejowe, a nawet cmentarze. Rok 2015 przyniósł diametralną zmianę rozumienia rewitalizacji w Polsce. Ustawa o rewitalizacji, będąca podstawą analizowanych programów, wyraźnie wskazuje, że w centrum wszystkich działań muszą być człowiek i społeczność lokalna, a działania te powinny być interdyscyplinarne.

W 2015 roku uchwalono ustawę o rewitalizacji, która uporządkowała nazewnictwo i działania, powierzając rewitalizację gminom. Rewitalizacja określona została jako „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”⁶. Stan kryzysowy wynika z negatywnych zmian w sferze społecznej oraz co najmniej jednej z czterech innych sfer funkcjonowania miasta: gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej. Wskaźnikami kryzysu mogą być: bezrobocie, niski poziom kapitału społecznego, słaba kondycja lokalnych przedsiębiorstw, przekraczanie standardów jakości środowiska, zły stan budynków mieszkaniowych, brak dostępu do podstawowych usług, brak komunikacji publicznej, brak zachowania współczesnych standardów urbanistycznych⁷. Obszar dotknięty kryzysem, który ma zostać poddany rewitalizacji, nie może być większy niż 20 procent powierzchni miasta oraz zamieszkały przez więcej niż 30 procent populacji miasta⁸. W proces rewitalizacji powinni włączyć się różni aktorzy (interesariusze): od mieszkańców, przez przedstawicieli organizacji pozarządowych i przedsiębiorców, po władze lokalne i podmioty Skarbu Państwa⁹.

METODOLOGIA

Celem opracowania była rekonstrukcja wizji obszarów miasta po rewitalizacji (w rozumieniu narzuconym przez ustawę o rewitalizacji) oraz określenie miejsca i roli poszczególnych aktorów (interesariuszy) w procesie rewitalizacji.

Do analizy wybrano pięć największych polskich miast, z wyłączeniem Warszawy (ze względu na odrębny ustrój miasta stołecznego). Były to: Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań i Gdańsk. W 2018 roku miasta te zamieszkiwało odpowiednio:

5 Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2019 r., poz. 506.

6 Art. 2, pkt 1 Ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz.U. z 2018 r., poz. 1398.

7 Tamże, art. 9, pkt 1.

8 Tamże, art. 10, pkt 2.

9 Tamże, art. 2, pkt 2.

771 tysięcy, 685,3 tysiąca, 640,6 tysiąca, 536,4 tysiąca, 466,6 tysiąca mieszkańców, co w sumie stanowi 8 procent populacji Polski skoncentrowanej na 4,6 promila powierzchni kraju¹⁰. Miasta te wybrano ze względu na liczbę ludności i powierzchnię, co wiąże się z koncentracją negatywnych zjawisk społecznych, gospodarczych i przestrzennych, na które remedium ma być rewitalizacja.

Badania przeprowadzono metodą analizy danych zastanych: miejskich/gminnych/lokalnych programów rewitalizacji.

Na potrzeby badań przeprowadzono także analizę trudności tekstu programów rewitalizacji. Wykorzystano dwa narzędzia: Jasnopis¹¹ i Logios¹². Jasnopis to aplikacja przygotowana przez zespół naukowców z Uniwersytetu SWPS pod kierunkiem Włodzimierza Gruszczyńskiego. Wylicza między innymi klasę trudności tekstu w siedmiostopniowej skali, indeksy zrozumiałości według wzorów Walerego Pisarka i indeksu FOG. Skala obejmuje następujące stopnie: 1 – tekst dziecinnie łatwy, 2 – tekst bardzo łatwy, 3 – tekst łatwy, zrozumiały dla przeciętnego Polaka, 4 – tekst nieco trudniejszy, zrozumiały dla osób z wykształceniem średnim lub mających duże doświadczenie życiowe, 5 – tekst trudniejszy, zrozumiały dla ludzi wykształconych, 6 – tekst trudny w odbiorze dla przeciętnego Polaka, 7 – tekst bardzo skomplikowany, fachowy, którego zrozumienie może wymagać wiedzy specjalistycznej. Logios oblicza FOG-PL, czyli wskaźnik mglistości Roberta Gunninga, dostosowany do języka polskiego. Wskaźnik mglistości określa liczbę lat edukacji formalnej, która pozwala na zrozumienie przez czytelnika danego tekstu, od szkoły podstawowej (1–6 lat edukacji formalnej) do uzyskania etapu studiów doktoranckich (18–21 lat edukacji formalnej) i stopnia doktora (22 i więcej lat edukacji formalnej).

KRAKÓW

W programie rewitalizacji Krakowa wymieniono trzy obszary objęte rewitalizacją: Stare Miasto – Kazimierz, Stare Podgórze – Zabłocie, „stara” Nowa Huta¹³.

Wizja wyprowadzenia obszaru rewitalizacji Krakowa ze stanu kryzysowego jest taka sama dla wszystkich obszarów rewitalizacji i została sformułowana następująco:

Obszar rewitalizacji po procesie rewitalizacji to: dzielnice wyrównanych szans, tętniące życiem, w których można spełniać zmieniające się potrzeby i realizować aspiracje mieszkańców tworzących aktywne i zaangażowane lokalne społeczności, pielęgnujące swą tożsamość i dorobek minionych pokoleń, miejsca, w których funkcjonalna, estetyczna i bezpieczna przestrzeń publiczna integruje zrównoważone, także w wymiarze ekologicznym,

¹⁰ Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl (15 czerwca 2019).

¹¹ Jasnopis, www.jasnopis.pl (15 czerwca 2019).

¹² Logios, www.logios.pl (15 czerwca 2019).

¹³ Aktualizacja Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa przyjętego Uchwałą nr LIX/1288/16 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 grudnia 2016 r. Załącznik do Uchwały nr XCV/2485/18 Rady Miasta Krakowa z dnia 28 lutego 2018 r., s. 145, https://rewitalizacja.krakow.pl/aktualnosci/218568,210,komunikat,aktualizacja_mprk_z_28_lutego_2018r_.html (16 czerwca 2019).

sąsiedztwa zapewniające dogodne warunki do zamieszkania, miejsca otwarte na dynamiczną i kreatywną przedsiębiorczość, zapewniające równocześnie godne warunki życia osobom będącym w potrzebie¹⁴.

Celem generalnym programu rewitalizacji było „podjęcie – przy aktywnym udziale mieszkańców Krakowa – kompleksowych, zintegrowanych działań ukierunkowanych na ograniczenie nierówności w warunkach życia mieszkańców i poprawę dostępu do możliwości, jakie stwarza miasto”¹⁵. Cel generalny uzupełniony został o cztery cele główne: poprawę jakości życia w obszarze rewitalizacji, ożywienie przestrzeni lokalnej, wzrost aktywności gospodarczej interesariuszy w obszarze rewitalizacji, wysoką aktywność społeczną i obywatelską w obszarze rewitalizacji¹⁶.

Wskaźniki opisujące skuteczność realizowanych działań rewitalizacyjnych to wskaźniki ilościowe, dotyczące działań infrastrukturalnych (na przykład liczba zmodernizowanych budynków), wydarzeń (między innymi liczba imprez, udzielonych konsultacji) oraz odbiorców (na przykład liczba osób przeszkolonych, nowych miejsc pracy)¹⁷.

ŁÓDŹ

W Łodzi program rewitalizacji objął Śródmieście i fragmenty takich dzielnic, jak: Bałuty, Widzew, Górna, Polesie¹⁸. Dokument rozpoczyna się preambułą:

Nie godzimy się na taki stan rzeczy i w odpowiedzi na kryzys w centrum Łodzi podejmujemy rewitalizację. Dla jej zrealizowania ustanawiamy ten Gminny Program Rewitalizacji. Marzy nam się centrum Łodzi, w którym panuje ożywienie społeczne i pulsuje koniunktura gospodarcza. Marzy nam się śródmieście i pozostałe części miasta składające się na Strefę Wielkomiejską, które stają się przyjazną przestrzenią do życia, dobrym miejscem zamieszkania i przedmiotem dumy łodzian. Marzy nam się centrum, które jest zdrowym, mocno bijącym sercem miasta. Marzy nam się Łódź, do której przyjeżdżają Europejczycy, by w niej zamieszkać i tutaj – oddychając niepowtarzalną atmosferą naszego miasta – realizować swój osobisty potencjał¹⁹.

Planując rewitalizację, określono nie tylko wizję, ale także misję. Wizja opisana została w kilkunastu zdaniach, przedstawia stan w roku 2030. Obszar rewitalizacji to według niej żywe centrum, miejsce kultury i sztuki, przyjazna przestrzeń

¹⁴ Tamże, s. 146.

¹⁵ Tamże, s. 147.

¹⁶ Tamże, s. 147–149.

¹⁷ Tamże, s. 189–190.

¹⁸ Program rewitalizacji Łodzi 2026+. Gminny program rewitalizacji. Załącznik do Uchwały nr LXXIII/1980/18 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 5 lipca 2018 r., s. 7–8, https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL_REWITALIZACJA/GPR/GPR-2018_-_Uchwala_zmieniajaca_uchwale_w_sprawie_przyjecia_Gminnego_Programu_Rewitalizacji.pdf (16 czerwca 2019).

¹⁹ Tamże, s. 3.

do życia, o silnych więziach sąsiedzkich i z lokalnym patriotyzmem, miejsce zamieszkałe przez osoby zaradne społecznie i przedsiębiorcze, przestrzeń rozwijająca się w sposób zrównoważony, nad którą czuwają władze miejskie. Tak zrewitalizowany obszar staje się atrakcyjnym miejscem do życia w skali Europy²⁰.

Wizja opisana została jednym hasłem: „Wyzwolić potencjał centrum i jego mieszkańców”²¹. Miała zostać osiągnięta dzięki realizacji czterech celów, takich jak: uzyskanie spójności społecznej (poprzez bodźce do lepszego zatrudnienia, zwiększanie szans edukacyjnych, zapobieganie eksportowaniu problemów społecznych itp.), zmiana wizerunku miasta i jego centrum (na przykład za pomocą uspojniania krajobrazu kulturowego, tworzenia przesłanek do odczuwania dumy), ożywienie lokalnej przedsiębiorczości (poprzez wspieranie synergii przedsiębiorczości, budowanie spójnych systemów identyfikacji wizualnej itp.), ożywienie obszaru zamieszkania (za pomocą poprawy standardu technicznego budynków, rozwoju budownictwa czynszowego itp.)²².

Postęp rewitalizacji miał być oceniany przede wszystkim w oparciu o wskaźniki ilościowe, między innymi dane demograficzne, charakterystykę budownictwa, liczbę przedsiębiorstw i inne²³.

WROCLAW

We Wrocławiu jako obszary rewitalizacji wyznaczono Przedmieście Oławskie i Nadodrże²⁴.

Cel nadrzędny rewitalizacji Przedmieścia Oławskiego został sformułowany następująco: „Zrównoważony rozwój Przedmieścia Oławskiego w sposób adekwatny do jego roli i znaczenia w kontekście Wrocławia, a tym samym podniesienie jakości życia, mieszkania i pracy”²⁵. Miał zostać osiągnięty dzięki realizacji dziewięciu celów operacyjnych, takich jak: kompleksowa modernizacja i podniesienie jakości przestrzeni publicznych; zagospodarowanie i modernizacja przestrzeni wewnątrzkwartałowych; poprawa jakości środowiska naturalnego; modernizacja nabrzeży Oławy; wzmocnienie funkcji mieszkaniowej; poprawa warunków do rozwoju edukacji, nauki i kultury; poprawa infrastruktury socjalnej i oferty spędzania czasu wolnego; wspieranie aktywności i partycypacji społeczności lokalnych, tworzenie i wspieranie sieci społecznych; wzmocnienie lokalnej gospodarki, tworzenie nowych miejsc pracy²⁶.

Z kolei cel nadrzędny rewitalizacji Nadodrza to zapewnienie warunków do zrównoważonego, długotrwałego rozwoju osiedla w sposób adekwatny do jego

²⁰ Tamże, s. 96.

²¹ Tamże, s. 97.

²² Tamże, s. 98–111.

²³ Tamże, s. 309–319.

²⁴ Wrocław. Lokalny program rewitalizacji na lata 2016–2018. Uchwała nr XXIII/496/16 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 21 kwietnia 2016 r., s. 17, http://wrosystem.um.wroc.pl/beta_4/webdisk/184355%5C0496ru07.pdf (16 czerwca 2019).

²⁵ Tamże, s. 106.

²⁶ Tamże, s. 106–109.

roli i znaczenia w kontekście Wrocławia, a tym samym podniesienie jakości życia, mieszkania i pracy na Nadodrze²⁷. Z myślą o jego realizacji opracowano dwanaście celów operacyjnych²⁸. Są to: kontynuacja procesu rewitalizacji Nadodrza; wzmocnienie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych wynikających z jego lokalizacji w kontekście miasta; zachowanie i wzmocnienie charakterystycznej dla Nadodrza różnorodności funkcji mieszkaniowej i handlowo-usługowej; wzmocnienie funkcji mieszkaniowej i dostosowanie warunków mieszkaniowych do dzisiejszych standardów; modernizacja wnętrz kwartałowych i poprawa otoczenia mieszkaniowego; odnowa przestrzeni publicznych w sposób respektujący charakter osiedla przy jednoczesnej modernizacji i dostosowaniu do dzisiejszych wymogów; zachowanie i wzmocnienie charakteru zielonego Nadodrza, pielęgnacja terenów zielonych jako miejsc spędzania czasu wolnego, sportu i rekreacji; ochrona walorów kulturowych i historycznych zabudowy, zachowanie, odbudowa i rozwój struktur zabudowy kwartałowej i wewnątrzkwartałowej; wdrażanie działań sprzyjających wzmocnieniu poczucia tożsamości i identyfikacji z miejscem zamieszkania, wsparcie inicjatyw i aktywności mieszkańców oraz tworzenie sieci współpracy; ochrona i wzmocnienie walorów gospodarczych, poprawa warunków działalności gospodarczej, przede wszystkim dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw; stworzenie sprzyjających warunków do rozwoju kultury i sztuki na Nadodrze; poprawa jakości środowiska naturalnego.

Etapy rewitalizacji mają być oceniane na podstawie obserwacji i analiz statystycznych²⁹.

POZNAŃ

W Poznaniu rewitalizacją objęto obszar Śródmieścia. Wizja rewitalizacji tego miejsca opierała się na realizacji kilku komponentów, jak: równomierny rozwój, silne społeczeństwo obywatelskie, najlepsze miejsce do zamieszkania, nauki, pracy, prowadzenia działalności gospodarczej, wypoczynku, kultury, wizytówka miasta i powód do dumy mieszkańców³⁰. Realizacji wizji służyć miały cztery cele operacyjne: zatrzymanie procesu depopulacji, wzmocnienie aktywności gospodarczej, przywrócenie ciągłości struktur urbanistycznych i estetyki przestrzeni miejskiej oraz poprawa klimatu akustycznego i jakości powietrza³¹.

Ocena postępu procesu rewitalizacji opierała się na wskaźnikach ilościowych, jak na przykład liczba mieszkańców, liczba osób bezrobotnych, frekwencja w wyborach, stężenie pyłów³².

²⁷ Tamże, s. 109.

²⁸ Tamże, s. 109–112.

²⁹ Tamże, s. 127.

³⁰ Gminny program rewitalizacji dla miasta Poznania. Załącznik do Uchwały nr LVIII/1091/VII/2017 Rady Miasta Poznania z dnia 5 grudnia 2017 r., s. 149–151, <http://bip.poznan.pl/bip/uchwaly/uchwala-nr-lviii-1091-vii-2017-z-dnia-2017-12-05,72537/> (16 czerwca 2019).

³¹ Tamże, s. 152–153.

³² Tamże, s. 345–348.

GDAŃSK

W gdańskim programie rewitalizacji wskazano cztery obszary: Dolne Miasto, Biskupią Górkę, Nowy Port i Orunię³³. Dla każdego z nich przygotowano inną wizję funkcjonowania po zakończeniu rewitalizacji:

- Dolne Miasto: „Dolne Miasto/Plac Wałowy/Stare Przedmieście to obszar w pełni wykorzystujący swój potencjał turystyczny oraz lokalizacyjny. Obszar zadbane, estetyczny i bezpieczny, a jednocześnie zachowujący swoje dziedzictwo historyczne i dzięki temu atrakcyjny dla mieszkańców całego Gdańska. Jest to miejsce pozwalające na prowadzenie działalności gospodarczej oraz na rozwój społeczno-kulturalny. Tkanekę społeczną tworzą zarówno osoby młode, dorosłe, jak i w podeszłym wieku, oraz rodziny z dziećmi. Grupy te są aktywną i zintegrowaną społecznością opartą na współpracy mieszkańców, dzięki czemu obszar jest postrzegany jako atrakcyjny do zamieszkania”³⁴.
- Biskupia Górka: „Biskupia Górka/Stary Chełm to obszar w pełni wykorzystujący swoje walory historyczne oraz lokalizacyjne, dający jednocześnie możliwość prowadzenia działalności gospodarczej, rozwoju społeczno-kulturalnego oraz funkcji turystycznych. Tkanekę społeczną tworzą zarówno aktywni seniorzy, rodziny z dziećmi, jak i młodzież z aspiracjami i planami na przyszłość. Tworzą oni zintegrowaną oraz aktywną społeczność, opartą na silnych powiązaniach sąsiedzkich, dzięki czemu obszar zachowuje swój kameralny i niepowtarzalny klimat. Ponadto aktywnie spędzają wolny czas na zagospodarowanych terenach zieleni, stanowiących miejsca rekreacji i wypoczynku”³⁵.
- Nowy Port: „Wizytówką obszaru po rewitalizacji są mieszkańcy dbający o siebie nawzajem oraz angażujący się w życie publiczne dzielnicy. Partnerstwo organizacji pozarządowych realizuje wspólny i kompleksowy program działań społecznych, wspierając osoby potrzebujące, oraz angażuje się w działania na rzecz prewencji społecznej. Dom sąsiedzki wraz z siedzibami organizacji pozarządowych są miejscem, gdzie koncentruje się życie społeczne oraz towarzyskie dzielnicy. To miejsce wymiany spostrzeżeń oraz sąsiedzkich uwag. Liczne wydarzenia związane ze świętem ulic oraz doroczne święto dzielnicy gromadzą całą społeczność. Wzmacnia to więzi i chęć mieszkańców do realizacji mikroinicjatyw w zakresie użytkowanych przez nich przestrzeni półpublicznych podwórek oraz umożliwia wspólne wypracowanie projektów zagospodarowania przestrzeni publicznych”³⁶.
- Orunia: „Orunia po przeprowadzeniu rewitalizacji zyska wizerunek atrakcyjnego i przyjaznego miejsca do życia. Będzie to łącznik pomiędzy intensywnym życiem miejskim a podmiejskim, opartym na tradycji Żuław i miast-ogrodów”³⁷.

³³ Gminny Program Rewitalizacji miasta Gdańska na lata 2017–2023. Załącznik do Uchwały nr XXVIII/1012/17 Rady Miasta Gdańska z dnia 25 kwietnia 2017 r., s. 22, https://bip.gdansk.pl/subpages/akty_prawne/pliki/2017/URM_2017_7_1012_zal01.pdf (16 czerwca 2019).

³⁴ Tamże, s. 53.

³⁵ Tamże, s. 42.

³⁶ Tamże, s. 65.

³⁷ Tamże, s. 77.

Jako cel nadrzędny rewitalizacji wszystkich obszarów wskazano: „wysoką spójność społeczną i przestrzenną, poprawę wizerunku i ożywienie gospodarcze obszarów”³⁸. Jego realizację umożliwią cele strategiczne: spójność społeczna, dostępne i efektywne usługi społeczne, przyjazne dla mieszkańców dzielnice o dobrym wizerunku, dobre i bezpieczne warunki mieszkaniowe, ożywienie lokalnej przedsiębiorczości³⁹.

Skuteczność rewitalizacji będzie mierzona wskaźnikami ilościowymi, takimi jak: poziom bezrobocia, wyniki egzaminów szkolnych, liczba wyremontowanych budynków czy zmodernizowanych placów⁴⁰.

UWAGI KOŃCOWE

Podstawową przesłanką do podjęcia rewitalizacji w Polsce są kwestie społeczne. Analizując wybrane programy rewitalizacji, trudno jednak odnaleźć tam człowieka czy społeczeństwo. Jest przestrzeń, która ma być przyjazna, bezpieczna, atrakcyjna. Jest miasto jako podmiot sprawczy (na przykład „Łódź robi”). Są grupy społeczne (mieszkańcy miasta, dzielnicy, turyści, organizacje pozarządowe) oddziałujące na przestrzeń lub innych ludzi, nie między sobą. Brakuje wartości kierujących życiem lokalnej wspólnoty. Człowiek jawi się jako wskaźnik – jednostka o określonych parametrach demograficznych. Nie wiemy jednak, czy człowiek ten jest szczęśliwy, w co wierzy, czego pragnie. Wśród mierników sukcesu rewitalizacji trudno odnaleźć taki, jak zadowolenie z życia czy życie szczęśliwe, dobre, spełnione.

Tabela. Stopień trudności języka w programach rewitalizacji wybranych polskich miast

Miasto	Wizja rewitalizacji		Cel nadrzędny rewitalizacji		Opis celów szczegółowych	
	Jasnopis ⁴¹	Logios ⁴²	Jasnopis	Logios	Jasnopis	Logios
Kraków	7/7	18+	7/7	13–17	7/7	13–18+
Łódź	5/7	13–17	1/7	1–6	7/7	18+
Wrocław	5/7	13–17	–	–	6/7	13–18+
Poznań	7/7	18+	–	–	7/7	18+
Gdańsk	7/7	13–17	7/7	13–17	7/7	13–17

Źródło: opracowanie własne.

³⁸ Tamże, s. 79.

³⁹ Tamże, s. 80–90.

⁴⁰ Tamże, s. 143–149.

⁴¹ Skala trudności tekstu od 1 (tekst dzieciennie łatwy) do 7 (tekst bardzo skomplikowany, fachowy, którego zrozumienie może wymagać wiedzy specjalistycznej).

⁴² Niezbędna liczba lat edukacji formalnej, aby czytelnik zrozumiał dany tekst.

W ustawie o rewitalizacji wskazano szereg aktorów, którzy powinni angażować się w proces rewitalizacji. Ale do kogo adresowane są programy rewitalizacji? Do osób mieszkających na obszarach zdegradowanych? Przeprowadzona analiza języka programów rewitalizacji wskazuje, że są one niezrozumiałe dla przeciętnego człowieka. Nabycie kompetencji do czytania ich ze zrozumieniem wymaga przeciętnie co najmniej 13–17 lat edukacji formalnej, czyli rozpoczęcia studiów wyższych. Obszary rewitalizacji zamieszkiwane są często przez osoby z niskim wykształceniem, z problemami edukacyjnymi. Przeczytanie ze zrozumieniem programu rewitalizacji leży najczęściej poza kompetencjami osób, których dotyczą one w pierwszej kolejności.

Do kogo więc adresowane są programy rewitalizacji? Wśród celów (nadrzędnych, strategicznych, operacyjnych itd.) tych programów dominują hasła: edukacja, przedsiębiorczość, bezpieczeństwo, estetyka, mieszkanie. Są to podstawowe wyznaczniki klasy średniej. W programach rewitalizacji nie ma miejsca na prawdziwą, niewykreowaną, lokalną tożsamość (na przykład styl życia klasy robotniczej), dominuje estetyzacja i nastawienie na efektywną realizację wskaźników. Rewitalizacja staje się narzędziem reprodukcji klasy średniej, formą przemocy symbolicznej stosowanej wobec mieszkańców zmarginalizowanych dzielnic miast⁴³. Rewitalizacja po polsku nie jest utopią, jest programem miasta idealnego, nakreślonego według wyznaczników statusu klasy średniej.

Kwestia naprawy miast pozostaje tematem żywym oraz inspirującym do dyskusji oraz tworzenia nowych utopii czy projektów miast idealnych. Jednak rozróżnienie między utopią a miastem idealnym nie sprowadza się do formy (projektowanie nowych miast czy przeprojektowanie istniejących), a do pytania o cel (zmiana porządku społecznego czy zmiana porządku przestrzennego).

Wciąż pojawiają się projekty noszące znamiona utopii, projekty maksymalne, odwołujące się do wartości jako fundamentu nowego porządku społecznego. Przykładem może być *Pakt amsterdamski*, przyjęty przez państwa członkowskie Unii Europejskiej w maju 2016 roku, opierający się na zasadach zrównoważonego rozwoju, demokracji bezpośredniej czy tworzenia miasta równych szans. Istnieją także programy nakierowane na przeprojektowanie przestrzeni, bliższe wizji miast idealnych. W tym nurcie mieszczą się realizowane w Polsce projekty rewitalizacyjne.

Współczesne miejskie utopie wciąż aspirują do roli, o jakiej pisał Karl Mannheim (są pewnym ideałem aktywizującym ruchy społeczne, które dążą do urzeczywistnienia tego ideału⁴⁴) czy Giovanni Sartori („Utopia jest wewnętrznie sprzecznym postulatem polegającym na wyobrażaniu sobie «niemożliwej rzeczywistości» w celu jej osiągnięcia”⁴⁵). Utopijność nie oznacza więc nierealności działania, ale zmusza do wykroczenia poza stan istniejący.

⁴³ Por. P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądowniczej*, tłum. P. Biłos, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2005; P. Bourdieu, J.C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, tłum. E. Neyman, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

⁴⁴ K. Mannheim, *Ideologia i utopia*, tłum. J. Miziński, Wydawnictwo „Aletheia”, Warszawa 2008.

⁴⁵ G. Sartori, *Teoria demokracji*, tłum. P. Amsterdamski, D. Grinberg, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 87.

Istnienie i tworzenie miejskich utopii wydaje się warunkiem trwania miasta jako wspólnoty, ładu społecznego opartego na wartościach. Takie jej ujęcie proponował Immanuel Wallerstein, pisząc:

To, co możliwe, jest bogatsze niż to, co prawdziwe. Któż wie o tym lepiej niż przedstawiciele nauk społecznych? Czemu tak boimy się rozważania tego, co możliwe, analizowania tego, co możliwe, eksplorowania tego, co możliwe? Musimy przenieść do centrum nauk społecznych nie utopię, lecz utopistykę. Utopistyka jest analizą możliwych utopii, ich ograniczeń i przeszkód stojących na drodze do ich realizacji. Jest analitycznym badaniem realnych alternatyw historycznych obecnych w teraźniejszości. Jest pojednaniem poszukiwań prawdy z poszukiwaniem dobra⁴⁶.

Przypadek polskiej rewitalizacji pokazuje jednak, że działania pozbawione fundamentu aksjologicznego mogą stać się projektami klasowymi, a zbytńia koncentracja na aspekcie przestrzennym prowadzić może raczej do ekskluzyj niż inkluzji społecznej. Takie programy rewitalizacyjne tworzą optymalną przestrzeń, nie tworzą jednak warunków do dobrego życia dla wszystkich mieszkańców. Powstaje miasto idealne bez wspólnoty. Ratunkiem pozostaje utopia.

BIBLIOGRAFIA

Aktualizacja Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa, przyjętego Uchwałą nr LIX/1288/16 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 grudnia 2016 r. Załącznik do Uchwały nr XCV/2485/18 Rady Miasta Krakowa z dnia 28 lutego 2018 r. https://rewitalizacja.krakow.pl/aktualnosci/218568,210,komunikat,aktualizacja_mprk_z_28_lutego_2018r_.html.

Bourdieu, Pierre. *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzenia*. Tłum. Piotr Biłos. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2005.

Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Passeron. *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Tłum. Elżbieta Neyman. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

Gminny program rewitalizacji dla miasta Poznania. Załącznik do Uchwały nr LVIII/1091/VII/2017 Rady Miasta Poznania z dnia 5 grudnia 2017 r. <http://bip.poznan.pl/bip/uchwaly/uchwala-nr-lviii-1091-vii-2017-z-dnia-2017-12-05,72537/>.

Gminny Program Rewitalizacji miasta Gdańska na lata 2017–2023. Załącznik do Uchwały nr XXVIII/1012/17 Rady Miasta Gdańska z dnia 25 kwietnia 2017 r. https://bip.gdansk.pl/subpages/akty_prawne/pliki/2017/URM_2017_7_1012_zal01.pdf.

Mannheim, Karl. *Ideologia i utopia*. Tłum. Jan Miziński. Warszawa: Wydawnictwo „Aletheia”, 2008.

Program rewitalizacji Łodzi 2026+. Gminny program rewitalizacji. Załącznik do Uchwały nr LXXIII/1980/18 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 5 lipca 2018 r. https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL_REWITALIZACJA/GPR/GPR-2018_-_Uchwala_zmieniajaca_uchwale_w_sprawie_przyjecia_Gminnego_Programu_Rewitalizacji.pdf.

Sartori, Giovanni. *Teoria demokracji*. Tłum. Piotr Amsterdamski, Daniel Grinberg. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.

⁴⁶ I. Wallerstein, *Koniec świata, jaki znamy*, tłum. M. Bilewicz, A.W. Jelonek, K. Tyszka, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004, s. 258.

Szacki, Jerzy. *Spotkania z utopią*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2000.
Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Dz.U. z 2018 r., poz. 1398.
Wallerstein, Immanuel. *Koniec świata, jaki znamy*. Tłum. Michał Bilewicz, Adam W. Jelonk, Krzysztof Tyska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2004.
Wrocław. *Lokalny program rewitalizacji na lata 2016–2018. Uchwała nr XXIII/496/16 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 21 kwietnia 2016 r.* http://wrosystem.um.wroc.pl/beta_4/web-disk/184355%5C0496ru07.pdf.

Data wpłynięcia: 16 czerwca 2019 r. Data zatwierdzenia do druku: 29 lipca 2019 r.

REVITALISATION – IN SEARCH OF UTOPIA OR AN IDEAL CITY?

As a process of social revival and spatial renewal, revitalisation expresses disagreement with the current state of affairs, offering a programme of recovery. In the light of this it is necessary to ask the following questions: Is revitalisation possible? Can it be implemented as a programme of an ideal city, or is it simply utopian thinking? The author is trying to answer these questions by analysing revitalisation practices implemented in five cities in Poland: Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań and Gdańsk (Warsaw was not included in this study due to differences in its administration system).

SŁOWA KLUCZOWE: rewitalizacja, miasto, utopia, miasto idealne, polityka miejska
KEY WORDS: revitalisation, city, utopia, ideal city, urban policy